

Kovács Ilona

„EGY ÉVIG CSAK BEETHOVEN-, BRAHMS-,
BRUCKNER-, MAHLER-SZIMFÓNIÁKAT
VEZÉNYELNI, ÉS UTÁNA MEGHALNI!”*

Adalékok Jemnitz Sándor fiatalkori portréjához

Jemnitz Sándornak egész életében lételeme volt az írás. Legszívesebben hangjegyeket írt, hiszen a komponálást tartotta életében a legfontosabbnak. Termékeny zeneszerző volt: műjegyzékében 74 opusa mellett jó néhány opusjelzés nélküli és megannyi kiadatlan műve sorakozik. Írt több száz kritikát és néhány tucat verset. Írásai legnagyobb részét – kiterjedt levelezése mellett – minden bizonnyal naplói teszik ki, melyeket szinte napi rendszerességgel vezetett.

Diákkorában talán csak a kor divatját követte, később már lelki szükséglet volt számára a naplóírás. Olykor – például 1944-es internálása során – legfőbb vigaszát, a túlélés egyik eszközét jelentette számára. Jemnitz habitusára jellemző, hogy bevonulásakor kofferjét és szép barna bőrneszesszerét – saját bevallása szerint – „csupa felesleges holmival” rakta meg: többek között egy Goethe-könyvvel és a naplónak szánt kis füzetrel. Ezzel szemben nem vitt sem kulacsot, sem csajkát.¹ Internálása során persze nem a megszokott környezetében rótt a sorokat. Elszakadt a családjától, a jelen félelmetes, a jövő bizonytalan volt. A régi életére emlékeztető egyetlen tevékenységet a napló vezetése jelentette a számára, ami ösztönös védekezése volt az embertelenség szemben.

Nemcsak krízishelyzetben írt naplót. Már fiatalkorától hozzátartozott minden napi rutinjához, hogy leírja a gondolatait. Joggal kérdezheti bárki, vajon miért volt számára oly fontos, hogy évtizedeken át rögzítse a vele történeteket. Szinte bizonyos ugyanis, hogy írásait nem a nyilvánosságnak szánta. E feltevést azok a napló-részletek támasztják alá, melyek zavarba ejtő részletességgel írják le nőügyeit, depresszióját és öngyilkossággal kapcsolatos gondolatait.

Naplóit olvasva nem kétséges, hogy Jemnitz végtelenül magányos ember volt. Bár különböző munkái révén gyakran megfordult társaságban, ám embertársaihoz

* A 2015. június 10-én az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók-termében, „Évfordulók nyomában 2015” címmel megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata. A kottarészleteket az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára szíves engedélyével közöljük.

1 Jemnitz Sándor: „Az internált naplója (1944)” – 1944. április 24., közr. Jemnitz János, *Holmi*, 2014. december, <http://www.holmi.org/2014/12/jemnitz-sandor-az-internalt-naploja-1944>

1. kép. Jemnitz Sándor (1890–1963)

csak ritkán fűzte lelki összhang. Élete jelentős részét a négy fal között – nagyrészt írással, olvasással és komponálással – töltötte. Magányában naplói jelentették az állandó társat, a legfőbb bizalmast, „akit” olykor megszemélyesített: egy-egy füzetet megkezdve üdvözölte az elkövetkezendő hónapok kísérőjét, a napló végére érve pedig elbúcsúzott a teleírt lapoktól. Bejegyzéseit tanulmányozván az az olvasó érzése, hogy Jemnitz számára terápiaaként szolgált a naplóírás. Naplójának – mint egy legbensőbb barátjának – minden érzéséről őszintén beszámolhatott, annak veszélye nélkül, hogy az visszaél a közölt információval.

A 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum összesen 15 Jemnitz-naplót őriz (1. táblázat a 148. oldalon). Ezek legkorábbika 1910 ősztől kezdődik, ám a gyűjtemény bizonyosan nem teljes. Az első darab kezdő bejegyzéséből ugyanis minden kétséget kizáróan kiderül, hogy Jemnitz ezt megelőzően is írt már naplót. Az utolsó napló legutolsó bejegyzését 73 évesen, halála előtt néhány nappal írta le.² A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1932-től a naplókkal párhuzamosan, olykor helyettük, zsebnaptárakat is használt. Ezek azonban nem tölthették be – már csak méretük miatt sem – a klasszikus értelemben vett napló szerepét.

2 Jemnitz naplója utolsó bejegyzését 1963. július 26-án írta; augusztus 8-án halt meg Balatonföldváron.

1. napló	1910. 10. 06. – 1912. 04. 17.
2. napló	1912. 04. 21. – 1914. 01. 11.
3. napló	1914. 01. 11. – 1914. 10. 14.
4. napló	1914. 10. 14. – 1915. 11. 06.
5. napló	1915. 11. 07. – 1917. 06. 10.
6. napló	1919. 04. 20. – 1920. 08. 21.
7. napló	1920. 08. 23. – 1922. 02. 28.
8. napló	1924. 02. 07. – 1930. 04. 05.
9. napló	1930. 04. 05. – 1932. 10. 26.
10. napló	1932. 11. 07. – 1938. 09. 06.
11. napló	1938. 09. 07. – 1945. 04. 01.
12. napló	1950. 01. 01. – 1951. 04. 26.
13. napló	1951. 05. 06. – 1952. 08. 23.
14. napló	1956. 05. 22. – 1961. 09. 30.
15. napló	1961. 10. 01. – 1963. 07. 26.

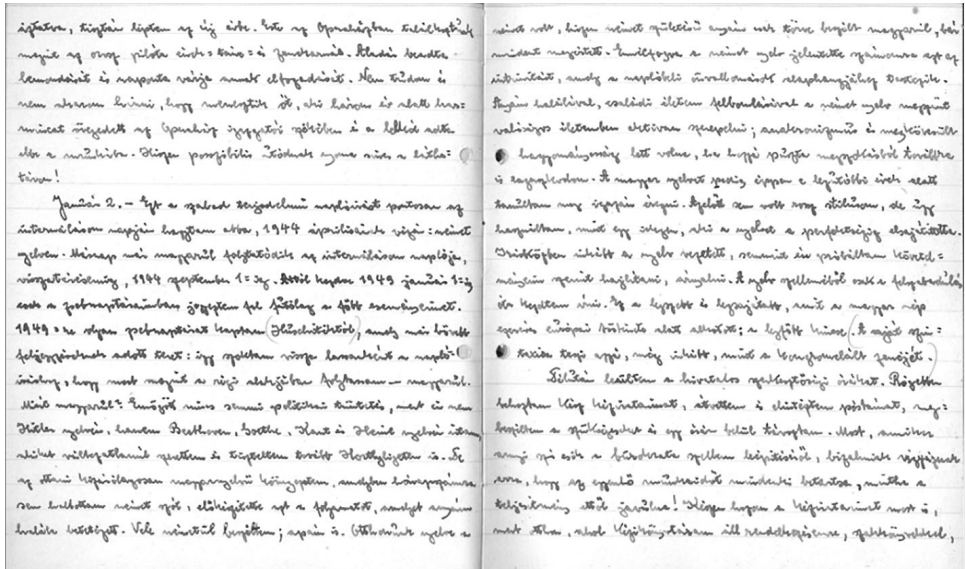
1. táblázat. Jemnitz Sándor 1910–1963 között írt naplójának listája (MTA BTK Zenetudományi Intézet, 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum, Wutzel Eszter Emília összeállítása nyomán)

A naplófüzetek anyaga több száz, talán több ezer oldalt is kitesz. Ezek nagyobb részét németül írta, csak az 1950. január 1-je utáni, utolsó négy naplófüzet magyar nyelvű. A miértet részletesen indokolja az 1950. január 2-án kelt bejegyzés:

Ezt a szabad terjedelmű naplóírást pontosan az internálásom napján hagytam abba, 1944 áprilisának végén: német nyelven. Másnap már magyarul folytatódik az internálásom naplója, visszatérésemig, 1944. szeptember 1-jéig. Attól kezdve 1949. január 1-jéig csak a zsebnaptárimban jegyeztem fel futólag a főbb eseményeimet. 1949-re olyan zsebnaptárat kaptam [...], amely már bővebb feljegyzéseknek adott teret: így szoktam vissza lassanként a naplóíráshoz, hogy most megint a régi alakjában folytassam – magyarul. Miért magyarul? E mögött nincs semmi politikai tüntetés, mert én nem Hitler nyelvén, hanem Beethoven, Goethe, Kant és Heine nyelvén írtam, akiket változatlanul szerettem és tiszteltem tovább Hortyligetben³ is. De az ottani kizárólagosan magyar nyelvű környezetem, amelyben hónapszámra sem hallottam német szót, előkészítette azt a folyamatot, amelyet anyám halála betetőzött. Vele németül beszélgettem, apám is. Otthonunk nyelve a német volt, hiszen német születésű anyám csak törve beszélt magyarul, bár mindent megértett. Ennél fogva a német nyelv jelentette számomra azt az intimitást, amely a naplóbéli önvallomások szerephangjához tartozik. Anyám halálával, családi életem felbomlásával a német nyelv megszűnt valóságos életemben aktív szerepelni; anakronizmus és megkövesült hagyományosság lett volna, ha hozzá pusztá megszokásból továbbra is ragaszkodom. A magyar nyelvet pedig éppen e legutóbbi évek alatt tanultam meg igazán érezni. [...] Ez a legszebb és legsajátabb, amit a magyar nép ezeréves európai története alatt alkotott: a legfőbb kincse.⁴

3 Ma Szigethalom.

4 1950. január 2.

1. faksimile. Részlet Jemnitz 1950. január 2-án kelt naplójegyzéséből

A naplók kínálta hatalmas anyag feldolgozása egyedülálló lehetőséget kínál többek között arra, hogy a Jemnitz-életrajz és a műjegyzék számos, máig homályos pontját tisztázzuk, illetve pontosítsuk.⁵ A naplókából (kizárólag az 1944 utániakból) eddig hat alkalommal jelent meg válogatás: Breuer János a *Históriában*,⁶ Jemnitz János a *Kritika*, a *Valóság* és három alkalommal a *Holmi* hasábjain publikált részleteket,⁷ illetve Lampert Vera is közöl néhány mondatot a Jemnitz Sándor válogatott zenekritikáit közreadó könyv bevezető tanulmányában.⁸ Mivel a legkorábbi időszakból nem jelent meg semmi, e dolgozat vállalta a feladatot – Jemnitz születésének 125. évfordulója előtt tisztelegve –, hogy az 1910–14 közötti időszak bejegyzéseiből adjon összefoglalást.

Tartalmukat tekintve az írások meglehetősen egyenetlen képet mutatnak. A mindennapok apró-cseprő ügyei mellett olvashatunk műelemzéseket, többek között Mo-

5 Néha Jemnitz is rosszul emlékszik bizonyos dátumokra: egyik visszaemlékezése szerint 1913 novemberétől 1915 júniusáig volt Arnold Schönberg tanítványa, lásd a Los Angeles-i Schoenberg Intézet születésnapjára Jemnitz-oldalát. Lásd Breuer János (közr.): „Jemnitz Sándor és Arnold Schoenberg kapcsolatai”, *Magyar Zene*, 25/1. (1984. március), 3. Jemnitz – naplói tanúsága szerint – 1912. június 8. és 1914. május 17. között vett órákat Schönbergtől.

6 „Zenei élet, kultúrpolitika 1949. Jemnitz Sándor naplójából”. Közr. Breuer János, *História*, 1984/2., <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/84-02/ch12.html>.

7 Jemnitz János édesapja naplójából közölt publikációinak részleges felsemrolását lásd Jemnitz János: „Előszó Jemnitz Sándor naplójához”, *Holmi*, 2006. május, <http://www.holmi.org/2006/05/eloszo-jemnitz-sandor-naplojához>.

8 Lampert Vera (szerk.): *Jemnitz Sándor válogatott zenekritikái*. Budapest: Zeneműkiadó, 1973, 8–9.

zart Figarójáról,⁹ a *Tannhäuser*ről,¹⁰ a *Rózsalovagról*¹¹ vagy éppen César Franck hegedű-zongora szonátájáról.¹² Jemnitz behatóan elemzi Reger¹³ és Puccini munkásságát,¹⁴ értekezik a kritikus feladatáról¹⁵ és a dal keletkezéséről.¹⁶ Hosszasan taglalja olvasmányélményeit, például Wagner¹⁷ és Schumann¹⁸ összegyűjtött írásait. (Ez utóbbinak vélhetően későbbi Schumann-könyvében is hasznát vette.)¹⁹ A napló tartalmaz néhány hosszabb koncertkritikát is. A pozitív kicsengésűekből (ezekből van kevesebb) érdemes megemlíteni például a Nikisch vezényelte *Mesterdalnokokat*,²⁰ Josef Lhévinne interpretációját Saint-Saëns 3. zongoraversenyében, és az 1. Bartók-vonós-négyes egy budapesti előadásának egészen elragadtató hangú méltatását.²¹ Ezen időszak bejegyzéseinek nagy részét azonban Jemnitz lelkiállapotának leírása, kompozíciós tevékenységének dokumentálása, illetve ezek összekapcsolása teszi ki.

Ez utóbbiak a napló egy másik fontos funkciójára is rávilágítanak: eszközként szolgált az önértékeléshez. Jemnitz ugyanis folyton számot vetett önmagával, és ifjúkori eszményeivel szembesítette magát. Ebben az időszakban – talán kissé elharmarkodottan, hiszen még csak pályája elején tartott – gyakran jutott hasonló eredményre, mint Arany János az *Epilógus*ban („Mily kevés, amit beválték”), vagy mint Kosztolányi a *Boldog, szomorú dalban* („nincs meg a kincs, mire vágytam”). A legközelebbi irodalmi hasonlat mégis Karinthy Frigyes *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellája lehetne. Az író akár Jemnitzről is mintázhatta volna a főszereplőt. Az akkor 23 éves fiatalember naplójegyzeteiben gyakran számol be frusztrált és elkeseredett lelkiállapotáról, mivel úgy látta, hogy semmit nem ért el azokból a célkitűzésekből, amelyeket egykor megfogalmazott. Nagy reményekre okot adó és sikeres tanulmányok után 1910-től kisvárosi színházakban – Brémában, Badenben, Schenningben, Iglauban,²² Chernowitzban²³ és Allentsteigben – karmesterkedett. Munkája azonban nem hozott számára sem örömet, sem szakmai kihívásokat. Iglaut például már a megérkezése utáni harmadik napon legszívesebben otthagytta volna, „olyan gyorsan, ahogyan csak lábaim bírják”.²⁴ Szinte minden állomáshegyén panaszkodott a rossz munkakörülményekre,²⁵ arra, hogy alkalmanként úgy

9 1913. november 21.

10 1910. október 30.

11 1911. március 21.

12 1913. november 19.

13 1913. szeptember 14.

14 1913. december 1.

15 1911. március 8.

16 1913. augusztus 30.

17 1913. augusztus 6.

18 1911. november 7.

19 Jemnitz Sándor (szerk.): *Schumann levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1958.

20 1911. január 7.

21 1911. május 19.

22 A mai Jihlava (Cseh Köztársaság) monarchia korabeli német neve.

23 Ma Csernyivci (Ukrajna).

24 1911. szeptember 21.

25 Pl. 1911. április 29.

bánnak vele, mint egy kivert kutyával.²⁶ Bántotta a szakmai hozzá nem értés, amely miatt olykor feljebbvalójával is összetűzésbe került.²⁷ Számtalanszor ostromozta a színházak szegényes és színvonalatlan repertoárját is.²⁸ Mivel reménye sem volt, hogy helyzetén változtasson,²⁹ keserűen írta le elérhetetlennek tűnő vágyát: „Egy évig csak Beethoven-, Brahms-, Bruckner-, Mahler-szimfóniákat vezényelni, és utána meghalni!”³⁰ Kétségbeesésében egyszer azt is megvallotta naplójának, hogy elsírta magát kilátástalan helyzetén.³¹ Mégis az Iglauben abszolválts utolsó előadás után pozitív mérleget állíthatott: „Hat hónap alatt 30 operettet vittem színre, ebből 9 premier és egy ősbemutató. Roppantul sokat tanultam. Ugyan ittlétem keserű órái duplázódtak, de ez [a tanulás] háromszorosán kárpótol.”³² Néhány hónappal később, mikor egy ismerőse előmeneteléről kérdezte, Jemnitz úgy ítélte meg, hogy sokat tanult a hangszerekről és arról, hogyan kell úgy megírni egy szólamot, hogy az ne papírzene legyen.³³ Életcélja azonban nem az operettvezénylés volt. Két hónappal később, 1912 júniusában a következőket olvashatjuk:

Egyre világosabb számomra, hogy ez a módja a karmesterkedésnek nem vezethet célhoz. Csak komponálni akarok (tulajdonképpen egész életemben mást sem akartam) és a karmesterség elszívja egyrészt az egész időmet, másrészt kedvemem a muzsikálástól. Az elmúlt években csak a vonósnégyest [3. *faksimile a 153. oldalon*], a Bagatelleket és a [zongora]szonátát fejeztem be, melyeket már Lipcsében koncipiáltam. Új tervek nincsenek. E legalacsonyabb operettszférában való állandó mozgás olyan, mintha bordélyházban lakték. Minden jobb érzést megöl.³⁴

Egy év múlva azonban jelentős változásról számolhat be e téren:

Három hónapnyi derekas munka áll mögöttem, ez alatt keletkezett a Zongoradarabok „Aus meinem Skizzenbuch”, az Öt dal, a Szonáta orgonára és althangra (op. 16 [3. *faksimile a §§§. oldalon*]), a Szonáta zongorára és mezzohangra (op. 17) és a Tizenegy gyermekdal. Ezen kívül írtam még vagy tíz új verset és a korábbiakból is válogatva összeállítottam egy új kötetet. Végül tisztázatba írtam a Willibald második felvonását.³⁵

A nyomasztó hónapok, sőt évek után érthető, hogy 1912-ben, május utolsó napjának legjelentősebb és legörömtelibb eseménye az volt, hogy Arnold Schönberg „a legszívélyesebben válaszolt” Jemnitz levelére. Az ifjú komponista meghívás kapott Berlinbe – zeneszerzésórákra. Végre előtérbe kerülhetett Jemnitz életé-

26 1910. december 16. (Bréma).

27 1912. február 3.

28 1910. október 16., 1913. május 4.

29 1912. március 13.

30 1912. február 27.

31 1911. december 9.

32 1911. március 31.

33 1912. április 17.

34 1912. június 25.

35 1913. augusztus 8.

2. faksimile. 1. vonósnégyes, 1. tétel, 1–10. ü. (Országos Széchényi Könyvtár, Ms. Mus. 3827)

ben az alkotómunka, ráadásul a kor egyik legjelentősebb zenepedagógusával került kapcsolatba.

Naplójában ugyanerre a napra (1912. május 31.) bejegyzett egy másik eseményt is: az egyebek mellett kritikusai tevékenységet is folytató Freund Ernőnek játszotta elő frissiben befejezett Op. 8-as Zongoraszonátáját.³⁶ „Miután négy éve semmit nem hallott tőlem, nem tudta eltitkolni meglepetését és kárörvendő-savanyú-édes ábrázattal dicsérte a munkát. [...] Olyannyira irigy módon, hogy minden kényszerű dicséretet két kivetnivalóval egyenlített ki. A műről értékelhető észrevételt nem tett.”

A Schönberggel való kapcsolat alkalmat adott Jemnitznek, hogy számot vessen eddigi tanulmányaival. 1912. június 1-jének délutánján 9-10 éves korában írt szerzeményeit játszotta át, melyek táncdarabok voltak, Schubertre és Lannerre emlékeztető, egyszerű, népies stílusban. Ezeket még minden útmutatás nélkül komponálta, hiszen a zeneszerzést olyan titkos aktusnak tartotta, melyről senki nem tudhatott. Első komoly zenetanára Szirmai Albert (eredetileg Schönberger Albert), a későbbi híres operettszerző volt. Tőle először zongoraórákat vett, és

36 1912. április 21-én fejezte be a szonáta tisztázatának leírását.

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Szónata orgonára és althangra, 1. tétel, 1-12. ü." (Sonata for Organ and Contrabass, 1st movement, measures 1-12). The score is written on four systems of staves. The first system includes the title and the instruction "II. Han." above the treble clef. The second system is marked "III. regitima". The notation includes treble and bass clefs, various note values, rests, and dynamic markings. There are some handwritten annotations and corrections throughout the score, such as "II Han." and "III regitima". The score is signed "C. Petry, München" at the bottom left and "18. 10. 1877" at the bottom right.

3. fakszimile. Szónata orgonára és althangra, 1. tétel, 1–12. ü. (Országos Széchényi Könyvtár, Ms. Mus. 3886)

kezdetben csak az együtt tanult zongoradarabokról kérdezgetve „lesett el elméleti titkokat”. Tizennégy évesen már elég bátorságot érzett ahhoz, hogy szerzeményeit megmutassa Szirmainak, akitől aztán két évig összhangzattan- és ellenpontórákat is vett. Innét vezetett útja Hans Koessler osztályába, akitől a gimnáziumi érettségig tanult, majd Lipszébe ment, Max Regerhez. Jemnitz a juvenáliák között la-

pozzgatva megtalálta *Trilby* című (végül befejezetlen) operája 1. felvonásának kéziratát is (4. *faksimile*). Visszaemlékezését így folytatja: „Hirtelen átéreztem, milyen szerencsés és büszke voltam, mikor ezt komponáltam. Milyen tiszta és világos volt minden. Akkor még nem volt karmesteri állások után futkosás, előadások után vadászás, kiadók utáni keresgélés. Bár minden így menne tovább: komponálók és az asztal magától megterül délben...”

1912. június 8-án került sor a Schönberggel való első személyes találkozásra:

Ma végre teljesült egy régi kívánságom: megismerkedtem Arnold Schönberggel! Viharos esőben szálltam ki Zehlendorfból és zarándokoltam végig az egész Machnower Chaussee-n, a Villa Lepcke-hez, ami egészen a település végén fekszik, egy elmondhatatlanul fenséges erdő mellett. Bőrig ázva érkeztem meg. Schönberg szívélyesen és barátságosan fogadott. Első látásra az ember csalódást okozott. A kicsi, tömzsi test, a hatalmas, kopaszodó feje és a részben hiányzó, részben rossz első fogak nem tesznek kellemes benyomást. Az orr kerekén görbült, az arc egészségesen piros, szemei gesztenyebarnák és nagyok; vonásai semmi esetre sem szokatlanok, mégis, mozgékony, kifejezésteli arcjátéka érdekessé teszi. Villámgyorsan, átmenet nélkül tud váltani a heves haragból a jóindulatú nevetésbe. Épp ilyen gyorsak a gesztusai és a többi testmozgása.

Előjártam neki a szonátámat, amit ő olyan mértékben dicsért, amit soha nem merem remélni [5. *faksimile* a 156. oldalon]. Különösen a 4. tétel tetszett neki. [...] Aztán még sokáig beszélgettünk. Kiváltképp Regerről, akit teljesen elmarasztalt. Schönberg elkövette azt a hibát, hogy Regert a polifonikusokhoz sorolta, habár ő egyáltalán nem az.

Az ezzel kapcsolatos nézeteltérés annyira nem hagyta nyugodni Jemnitzet, hogy látogatása után öt nappal levelet írt Schönbergnek. Breuer János, aki a *Magyar Zenében* publikálta Schönberg és Jemnitz levelezését, jogosan érzékeli a szituáció bizarrságát: „Jemnitz 22 évének öntudatával részletesen elmagyarázza a nála 16 esztendővel idősebb Schönbergnek, méghozzá egyetlen személyes találkozástól indítva, hogy miképp értelmezendő a homofónia és a polifónia. [...] Jemnitz oly részlezető fejtegetésbe merül, mintha legalábbis Schönberg jelentkezett volna nála, hogy leckét vegyen zeneelméletből.”³⁷

A következő látogatásra szeptember 11-én került sor. Jemnitz a *Basszusdalokat* vitte el Schönbergnek, akinek a sorozatból a *Die Beiden* című dal nyerte el a tetszését legjobban, olyannyira, hogy többször is megismételtette. Majd karmesterekről beszélgettek. „Magától értődően Mahlert értékelt a legmagasabbra, míg Nikischről és Weingartnerrel ezzel szemben – jogosan – elutasítóan nyilatkozott.”

A napló tanúsága szerint e látogatás után több mint egy év telt el az újabb találkozóiig. Ennek vélhetően egyik oka lehetett, hogy Jemnitz magánéletében időközben nagy változás történt: 1913. július 26-án apa lett. A gyermek édesanyja Annikki Uimonen finn operaénekesnő, aki ebben az időben Jemnitz élettársa volt. A huszonhárom éves fiatalember azonban még nem volt kész az apaszerepre.

37 Breuer János: „Jemnitz Sándor és Arnold Schoenberg kapcsolatai”, *Magyar Zene* 25/1., (1984. március), 3–13., ide: 4. Lásd még uő: „Jemnitz Sándor levelei Arnold Schoenbergnek”, *Magyar Zene* XXX/4. (1993. december), 335–403.

Trilby opera 3 felvonásban

JEMNITZ SÁNDOR
Hármas

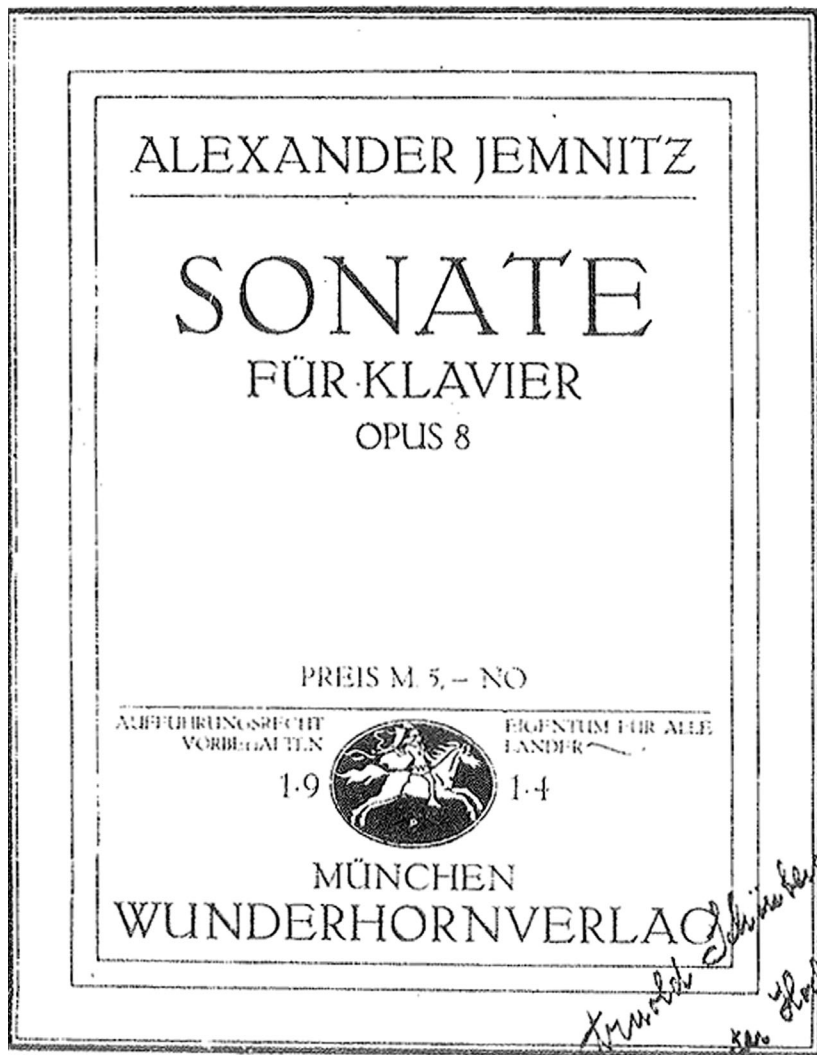
Előjáték.

Ms. Mus. 4.034

Győr Ist.
Zeneiskola
V. 120 984/1100

4. faksimile. Trilby – az opera előjátékának kezdete (Országos Széchényi Könyvtár, Ms. Mus. 4034)

A születés után egy héttel arról értesülünk, hogy már hét napja nem alszik. Csak akkor tudott időt szakítani a zongoraszonáta munkálataira – néhány helyen változtatott, és előkészítette a mű kéziratát a másoló számára –, ha anyja és gyermeke aludtak. Az ifjú apa sajnálattal állapította meg, hogy a gyermek rendkívül sokat és

5. fakszimile. A Zongoraszonáta
(Op. 8) Schönbergnek ajánlott példánya

legtöbbször éjszaka „ordít”. Az éjszakai sírások szinte teljesen ellehetetlenítették az elmélyült alkotói munkát. Ha mégis adódtak nyugodtabb időszakok, Jemnitz gyermekdalokat komponált – augusztus 5-én például a *Mond und Sterne* címűt. Nem csoda, ha szeptember 28-án, a Bécsben tartott keresztelőre a szülők már külön érkeztek. A gyermek anyja után evangélikus lett, Alexander Erwin Uimonen névre keresztelték. A pár útja elvált, így Jemnitz rövid budapesti látogatás után ok-

tóber 15-én már egyedül érkezett Berlinbe, hogy tanulmányait folytassa. Október 21-én ismét látogatást tett Schönbergnél. Benyomásait ekképp rögzítette:

Tanítványa olyan értelemben, mint Webern vagy Jalowetz, soha nem leszek, ehhez túl sok mély, elvi különbség van köztünk. Tanításához mégis a legnagyobb reményeket fűzöm. Mit tud kínálni egy tanár egy olyan embernek, mint én? Egy tanár nem nemző, hanem csak szülést segítő. Jártassága és tapasztaltsága abban áll, hogy a szülési fájdalmakat megrövidítse, a fájásokat enyhítse és a gyermek sérthetlenségéről gondoskodjon. Remélem, benne az első olyan tanáromat találok meg, akitől valamit közvetlen és nem – mint Regernél – indirekt, negatív úton fogok megtanulni. Megígérte, hogy teljes erejével támogatni fog és a legnagyobb egyetértésben váltunk el. Szoros lelki rokonságban érzem magam vele. Meglepően hasonló a gondolkodásmódunk. Ebből következik, hogy fél-szavakból, hevenyészett célzásokból azonnal és rögtön megértjük egymást.

Két nappal később³⁸ ismét elment Schönberghez. Bár együttlétüket továbbra is leírhatatlanul élvezetesnek tartotta, mégis bátran kritizálta mesterét. „Az az érzésem, hogy szorgos zenei filozofálgatásai közepette elveszítette kapcsolatát az élettel. Ha Regernek meglenne Schönberg intelligenciája, vagy Schönbergnek Reger gyakorlati tudása és tapasztalata, két egyedülálló muzsikusként lennének.” Egy másik alkalommal szintén bírál, mikor Schönberg d-moll vonósnégyesét hallgatja hangversenyen. „Az első rész csalódást okozott, és azt a benyomást tette rám, mintha Schönberg nem azonnal, hanem csak különféle változtatások és kisiklások után talált volna rá a kívánt pályára és a rá jellemző lebegő stílusra. A második rész persze annál szebb volt. [...] [Utána] a szokásos keveréke következett tapsnak és sziszegésnek.”³⁹

Jemnitz a következő Schönberg-óra⁴⁰ két újonnan komponált dalát vitte. Az *Auf der blauen Seele* című „nagyon tetszett neki, ezzel ellentétben azonban az 'Ilse'-nél pontosan ugyanazokkal a szavakkal kifogásolt, amit magam szavak nélkül, nem teljesen világosan éreztem. Ugyanezek az esetek gyakran ismétlődnek: sejtem valamiről, hogy nem jó, ő pedig tárgyiasítja az alapokat. Ezzel az állandó érzéssel tanulok: 'ezt már tudtam'. És azt hiszem, ez a tanulás egyetlen helyes módja.” Az *Ilse*t átdolgozva vitte néhány nap múlva. Ez a változat most már mind a mester, mind a tanítvány meglegedésére szolgált: „a téma most már mindenütt jelen van, anélkül, hogy ismétlődne”. Tanár és tanítvány közös koncertélménye volt a Magyar Vonósnégyes berlini hangversenye. Jemnitznek sem az előadás, sem a program nem nyerte el a tetszését:

Bár szép a hang, azonban nem nemes, a játék gyakran nem tiszta és nem elég ritmikus. A műsor sem volt kimagasló. César Franck kvartettje ugyanabban az egyhangúságban szenved, mint hegedűszonátája. Az ötletek mindegyike hasonló, amellettnél pregnánság nélküliek. A felrakás túl sűrű és esetlen. Az újdonság – Radnai Miklós műve – egészen jelentéktelen. Naiv elképzelés nélküliség, amit nem egyszer mentegetőző kecsesség enyhít.

38 1913. október 23.

39 1913. október 25.

40 1913. október 29.

Az 1913-as napló utolsó Schönberggel kapcsolatos bejegyzését a december 2-i bejegyzésben olvashatjuk.

Csendes, otthon töltött délután. Utolsó dalomat, az 'In der Sonnengasse'-t másoltam, amit Schönberg, amikor neki vittem, nagyon furcsán véleményezett: arra gyanakodott ugyanis, hogy őt és a stílusát akartam kigúnyolni. Egészen belebetegedett és ingerült volt. Ez a gyanúsítgatás számomra olyan felháborítónak tűnt, hogy elfelejtettem magamat megvédeni. Vagy nem volt bátorságom, vagy fölöslegesnek tűnt. [...] némán hallgattam a csípős szavakat, melyekkel Schönberg a szegény darabot sarokba szorította. Később belebonyolódtunk egy – a humoros zenéről szóló – hosszú vitába.

1914. május 17-én értekeztek utoljára, ami után Jemnitz „az egyetlen gondolkodó muzsikus”-ként jellemezte Schönberget. Bár további konzultációkról nem tudunk, a két zeneszerző közötti kapcsolat a későbbiekben is aktív maradt, évekig leveleztek egymással. Tudjuk például, hogy Schönberg Jemnitzet bízta meg 1918-ban tervezett budapesti látogatásának megszervezésével.⁴¹ Egy későbbi, 1931-ben kelt levélben pedig Schönberg örömeinek ad hangot, mert Jemnitz előadta a *Verklärte Nacht*ot, sőt, áldását adja a *Pierrot lunaire* megszólaltatáshoz is, melyhez előadási tanácsokkal látja el egykori tanítványát.⁴²

A Schönberggel eltöltött rövid idő óriási hatással volt Jemnitz zeneszerzői munkásságára, hiszen – ahogy Lampert Vera rámutatott – műveiben a tízes évek expresszionista Schönberg-stílusának erős hatása mutatkozik.⁴³ Kompozíciói ezért is különlegesek a 20. század magyar zenetörténetében és megérdemelnék, hogy kutassuk, megismerjük és megismertessük őket.

41 Lampert Vera (szerk.): i. m., 11. Schönberg tervezett budapesti utazása végül elmaradt.

42 Arnold Schönberg levele Jemnitz Sándorhoz, Berlin, 1931. IV. 15. In: Erwin Stein (szerk.): *Arnold Schönberg levelei*. Ford. Tallián Tibor. Budapest, Zeneműkiadó, 1974, 206–207.

43 Lampert (szerk.): i. m., 7.

ABSTRACT

ILONA KOVÁCS

„TO CONDUCT BEETHOVEN’S, BRAHMS’S, BRUCKNER’S AND MAHLER’S SYMPHONIES FOR A YEAR AND THEN DIE!”

Contributions to a youthful portrait of Sándor Jemnitz

Sándor Jemnitz (1890–1963) was one of the most respected music critics in Hungary from the 1920s onwards. He was also a composer, a conductor and a poet. However, he considered composition as one of his most important activities. In addition to writing programme notes and reviews, the greatest part of his works – besides his extensive correspondence – is in his diaries. He wrote diary entries on a daily basis. As if he were writing to his best friend, he confessed his most intimate feelings without having to fear any breach of confidentiality.

In the 20th–21st Century Hungarian Music Archives in Budapest, there are fifteen diaries written between autumn 1910 and the composer’s death. This study gives a summary of the period between 1910–1914. After a promising period of composition studies with Hans Koessler (Budapest) and Max Reger (Leipzig), the 23-year-old Jemnitz began his career as a conductor in small town theatres in Brema, Baden, Scheweningen, Iglau, Chernowitz and Allentsteig. His work, however, brought him neither satisfaction nor professional challenges. He wrote bitterly about his desperate wish in his diary: „To conduct Beethoven’s, Brahms’s, Bruckner’s and Mahler’s symphonies for a year and then die!” After depressing months and even years, in 1912 the young composer received an invitation from Arnold Schoenberg to study composition in Berlin. The Jemnitz-diaries are accurate chronicles of his lessons with Schoenberg.

Ilona Kovács graduated as a musicologist from the Ferenc Liszt Academy of Music Budapest. She obtained her PhD from the same institution (2010). Her thesis – *Compositional Process in Ernst von Dohnányi’s Workshop. Studies of Sketches for Chamber Music* – was based on researching the primary sources in the British Library (London) and the National Széchényi Library (Budapest). She also holds a degree in piano teaching and a music producing. She has written numerous studies about Dohnányi (including „A Hybrid Form: the Second Movement of Ernst von Dohnányi’s String Quartet in A Major (op. 7)” in *Studia Musicologica Academie Scientiarum Hungaricae* (2009), a monograph about Zoltán Pongrácz (Budapest, 2004) and numerous articles on Hungarian composers in the 20th century. Since 2010 she has been an associate professor at the Hungarian Academy of Dance.